

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність розробки методичного інструментарію антикризового управління фінансовою діяльністю банків. Враховуючи мету дослідження, запропоновано авторський підхід до формування системи антикризового управління фінансовою діяльністю банків, удосконалено аналітичний інструментарій оцінювання їх фінансово-економічної діяльності у розрізі груп показників, які систематизовані за предметною ознакою і включають: 1) рівень капіталізації; 2) якість активів; 3) кредитно-інвестиційну діяльність; 4) ліквідність; 5) депозитну базу; 6) прибутковість та ефективність банківської діяльності. Подальші наукові дослідження повинні базуватися на розробці методичних підходів до визначення інтегрального показника фінансової стабільності у розрізі державних банків, установ за участю іноземного капіталу, банків I і II груп в контексті ідентифікації глибини кризи.

Ключові слова: криза, система антикризового управління, рівень капіталізації, якість активів, кредитно-інвестиційна діяльність.

Zhovtanetska Ya. V.

Postgraduate, Institute of Regional Researches named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine, Lviv

METHODICAL BASES OF FORMING THE ANTICRISIS MANAGEMENT SYSTEM OF BANKS FINANCIAL ACTIVITIES

Abstract. The article substantiates the necessity of developing methodical tools of financial anticrisis management of banks. Considering the aim of the research, proposed authorial approach to building system of financial anticrisis management of banks, improved analytical tools, evaluation of their financial and economic activity in terms of groups of indicators systematized by subject basis and include: 1) the level of capitalization; 2) asset quality; 3) the credit and investment activities; 4) liquidity; 5) deposit base; 6) the profitability and efficiency of banking. Further research should focus on developing methodical approaches to determining the integral index of financial stability in the context of state-owned banks, institutions with foreign capital, banks of I and II groups in the context of identifying the depth of the crisis.

Keywords: crisis, anticrisis management system, capitalization, asset quality, credit and investment activity.

Постановка проблеми. Процеси євроконвергенції в умовах глобалізації фінансових ринків посилюють ймовірність виникнення кризових явищ і загроз у фінансово-кредитній системі загалом й окремих банківських установах зокрема. Сучасні умови функціонування банків супроводжуються існуванням проблем, пов'язаних із скороченням загальної кількості банківських установ, недостатнім рівнем їх капіталізації, значним обсягом негативно класифікованих активів, незбалансованою їх структурою із зобов'язаннями як за строками, так і сумами, що спричиняє поглиблення кризових явищ й визнання значної кількості банківських установ неплатоспроможними й нежиттєздатними. За таких умов актуалізується необхідність використання дієвих методів й інструментарію антикризового управління банківським сектором економіки на макро- й мікрорівнях із урахуванням зовнішніх і внутрішніх небезпек й загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню основних теоретико-методичних положень, що стосуються визначення сутності та критеріїв

банківських криз, загроз стабільності банківського сектора економіки, оцінки ефективності антикризового управління, присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених. Вагомий внесок у розробку методичних підходів й агрегованих показників антикризового управління банківською діяльністю зробили такі вчені, як: О. Барановський, А. Бабанський, В. Кисельов, Л. Примостка, М. Суганяка, Ю. Ребрик, О. Рац, Н. Шульга, І. Ларіонова, Дж. Шарп та ін. У їх дослідженнях акцентовано увагу на неоднороззначності підходів до оцінювання ефективності антикризового управління фінансовою діяльністю банків та необхідності формування системи індикаторів і показників їх антикризової стійкості. Однак, незважаючи на вагомий науковий доробок, недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з необхідністю обґрунтування інструментарію антикризового управління фінансовою діяльністю банків на основі застосування системного й багатокритеріального підходів.

Постановка завдання. Метою статті є формування системи антикризового управління фінансовою діяльністю банків на основі вдосконалення існуючих підходів до оцінювання антикризової стійкості банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення банківський сектор функціонує під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх загроз, що актуалізує потребу застосування системного підходу до формування антикризової стійкості банків.

Необхідно відзначити, що на думку сучасних учених системний підхід визначається як методологія дослідження об'єктів, систем, котрі мають зовнішнє оточення, а також внутрішню структуру [9]. Така позиція авторів дозволяє нам констатувати, що системний підхід ґрунтується на взаємозв'язку та взаємозалежності елементів системи й окреслює базові принципи антикризового управління банками.

За твердженням М. В. Суганяки система індикаторів механізму антикризового управління повинна базуватися на основі науково обґрунтованих базових положень та вихідних принципів [8]. На нашу думку, такими основоположними принципами можна вважати: комплексність, ієрархічність, транспарентність, превентивність, диверсифікацію джерел фінансування, соціальну відповідальність бізнесу тощо. Отже, в основу розробки системного підходу нами пропонується покласти вищезазначені принципи, які є базою для застосування критеріального підходу до формування системи антикризового управління фінансовою діяльністю банків.

Вітчизняні дослідники сформували низку концептуальних підходів до формування системи критеріїв і показників антикризового управління фінансовою діяльністю банківських установ. Зокрема, вважаємо правомірним підхід відомого вітчизняного ученого О. І. Барановського, який виокремив комплексний підхід до аналізу й оцінки у банківській системі на основі дуалістичного, системно-цільового й критеріального підходів і стверджує, що критеріальний підхід являє собою систему індикаторів, на основі якої доцільно оцінювати динаміку розвитку банківської системи [1, с. 198].

В умовах сьогодення Міжнародний валютний фонд використовує різні комбінації критеріїв, показників і моделей для того, щоб контролювати фінансову стабільність банків та передбачати розвиток банківських криз. За твердженням Р. С. Ван ден Берга, існуючі системи моніторингу та моделі покликані забезпечувати:

- систематичну оцінку банківських установ для запобігання погіршенню фінансового стану;
- виявлення існуючих та потенційних проблемних ділянок у діяльності банків;
- оптимальність розподілу ресурсів з позицій наглядових органів;
- розуміння того, що кредитні установи потребують більш глибокого аналізу і банківського нагляду [10, с. 12].

Узагальнення прикладних аспектів моделювання криз і розробки методів та інструментів антикризового управління фінансовою діяльністю банків дозволило сформулювати авторський підхід до систе-

матизації моделей банківських криз і рівня антикризового управління й виокремити низку критеріальних ознак, таких як: вплив обсягів зняття вкладів і ступінь “набігу на банки”, рейтингова оцінка за системою дистанційного моніторингу і нагляду, ймовірність раннього передбачення збитків та банкрутства, рівень забезпечення фінансової стабільності й виявлення глибини кризи, ступінь ризиковості банківської діяльності та наявної системи оцінки ризиків, рівень та оцінка ефективності антикризового управління, темпи зниження параметрів фінансових коефіцієнтів і показників [2, с. 65].

Теоретичне й прикладне значення мають існуючі методичні підходи до ідентифікації й діагностики банківських криз, які доцільно класифікувати, на нашу думку, за такими ознаками:

1. Залежно від оціночних показників й аналітичного інструментарію їх визначення: коефіцієнтний, індексний та агрегатний підходи.

2. Залежно від методів наукових досліджень, на основі яких здійснюється визначення показників-індикаторів: методи спостереження та порівняння, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та динамічного, еталонного, кластерного, рейтингового аналізу, графічні, картографічні методи тощо.

3. Залежно від застосовуваних видів та моделей антикризового управління банківською діяльністю: моделі кризи неплатоспроможності, моделі кризи ліквідності й банківської паніки, дистанційні моделі банківського нагляду, недистанційні моделі банківського нагляду, моделі передбачення збитків, моделі передбачення ймовірності банкрутства та терміну його настання, системи індикаторів фінансової стійкості, системи стрес-тестування банку.

Заслуговує на увагу підхід Ю. Ребрик до побудови індикаторів кризових явищ, у межах якого пропонується здійснити такі заходи: затвердити перелік індикаторів, динаміку яких необхідно відстежувати у контексті антикризового управління банком, визначити періодичність моніторингу показників-індикаторів, визначити критичні значення показників-індикаторів, побудувати інформаційну базу для розрахунку показників-індикаторів, визначити склад відповідальних органів, які повинні проводити моніторинг індикаторів, формалізувати систему звітності результатів моніторингу індикаторів [6].

Серед сучасних досліджень у даному напрямі доцільно виокремити підхід Рац О. М., де пропонується використання інтегрального таксономічного показника оцінки ефективності антикризового управління банком за такою моделлю:

$$Y = [Z_1; Z_2; Z_3; Z_4; Z_5; Z_6; Z_7; Z_8; Z_9; Z_{10}; Z_{11}; Z_{12}; Z_{13}; Z_{14}],$$

де Y – інтегральний таксономічний показник оцінки ефективності антикризового управління банком;
 $Z_1 - Z_{14}$ – часткові показники оцінки ефективності антикризового управління банком.

Часткові показники оцінки ефективності антикризового управління банком розмежовуються в межах: 1) показників, що характеризують фінансову стійкість банків, 2) показників, що характеризують ділову активність банків, 3) показників ліквідності банку, 4) показників ефективності управління банком [5, с. 364].

Авторським колективом монографії “Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів” запропоновано визначати інтегральний показник ефективності банківської діяльності на основі низки технічних показників, які розподілені на 2 групи: показники операційної ефективності та показники рентабельності й ранжування показників на основі попарного порівняння темпів зростання й співставлення еталонного та фактичного значення показників, що є основою для розрахунку динамічного нормативу, значення якого коливається в діапазоні від 0 до 1 [7, с. 341-350].

Правомірним вважаємо підхід В. Кисельова, який обґрунтовує основні вимоги до формування системи індикаторів банківських криз, які повинні оцінювати, по-перше, поточну фінансово-економічну ситуацію і визначати стан банківської кризи, по-друге, передбачати ймовірність виникнення кризи в майбутньому й своєчасно сигналізувати про її симптоми [4].

Отже, системний підхід до антикризового управління фінансовою діяльністю банків повинен враховувати та поєднувати сукупність складових, які дозволяють всебічно розробляти, впроваджувати й реалізовувати програми антикризового управління фінансовою діяльністю банків із базуванням на інтегрованих показниках-індикаторах для ідентифікації внутрішніх і зовнішніх загроз, оцінки кризових явищ та ситуацій, глибини кризи й розробки превентивних і реактивних заходів антикризового менеджменту.

У запропонованому авторському підході до антикризового управління фінансовою діяльністю банків віднесено основні засади формування системного підходу до розробки антикризового управління фінансовою діяльністю банків з врахуванням послідовності етапів та заходів із забезпечення даного процесу (рис. 1). Такий підхід дозволяє приймати ефективні управлінські рішення з питань розробки програм антикризового управління, діагностики загроз банкрутства й процедури ліквідації банків за критерієм мінімізації витрат. Вважаємо доцільним розкрити запропонований підхід і виокремити ключові інструменти його реалізації.

Першочерговим етапом у розробленій структурно-логічній схемі вважаємо ідентифікацію ознак і симптомів, які визначають рівень проблемності й кризовий стан банків. Основними проблемними аспектами діяльності банків в умовах сьогодення залишаються зниження рівня капіталізації, погіршення якості та знецінення банківських активів, зростання обсягів проблемних і безнадійних до повернення кредитів, зменшення обсягів зобов'язань, наявність проблем із ліквідністю, зниження показників прибутковості та ефективності діяльності до мінімально критичного значення.

На основі виявлених проблемних аспектів діяльності банківських установ виникає необхідність здійснення аналізу та оцінювання фінансової діяльності банків у контексті діагностики кризових явищ і загроз, що передбачає оцінку кризових явищ та ситуацій, ідентифікацію загроз і небезпек, типу й глибини кризи та існуючого рівня якості антикризового менеджменту. Аналітичний інструментарій оцінювання фінансово-економічної діяльності банків вва-

жаємо за доцільне представити у розрізі методичного підходу, який включає 6 груп показників, які систематизовані за предметною ознакою і дозволяють ідентифікувати реальні й потенційні кризові явища й загрози, зокрема: 1) рівень капіталізації; 2) якість активів; 3) кредитно-інвестиційна діяльність; 4) ліквідність; 5) депозитна база банків; 6) прибутковість та ефективність банківської діяльності.

Показники оцінювання рівня капіталізації банків охоплюють визначення таких коефіцієнтів: платоспроможності, співвідношення регулятивного капіталу до активів, залежності від акціонерів, співвідношення власного капіталу до валюти балансу, співвідношення регулятивного й балансового капіталу, мультиплікатора капіталу, фінансового важеля. Такий підхід забезпечує ідентифікацію проблем у рівні капіталізації установ та корпоративного управління, пов'язаних із необхідністю нарощення рівня капіталу за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел його залучення та планування додаткових емісій акцій.

Показники якості активів базуються на визначенні таких коефіцієнтів: ризиковості активів, витратності активів, ділової активності банку, вартості працюючих активів, співвідношення дохідних активів до балансового капіталу. Ці показники дозволяють передбачати “життєспроможність” активів, а також їх здатність до продукування прибутку з урахуванням ліквідності та ризиків. Категорія якості активів тісно взаємопов'язана з ризиками, які в умовах сьогодення диверсифіковані на мінімальні, помірні, значні, високі й реалізовані ризики (найнижча категорія якості).

До показників кредитно-інвестиційної діяльності банків віднесено коефіцієнти: кредитної активності, проблемних кредитів, співвідношення наданих кредитів та залучених депозитів, недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу, недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів, інвестиційної активності, вкладень у цінні папери до сукупних активів. Оцінювання дохідності й ризику кредитно-інвестиційної діяльності банків дозволяє охарактеризувати масштабність, галузеву спрямованість та рівень диверсифікації й концентрації кредитних вкладень з позицій їх проблемності та впливу на фінансову стабільність банків із визначенням кризових явищ у цій сфері діяльності.

Показники ліквідності ґрунтуються на визначенні низки коефіцієнтів, таких як: співвідношення ліквідних до сукупних активів, співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, загальної ліквідності установ. Ліквідність банків – це не лише їх здатність розраховуватися за своїми зобов'язаннями, але й спроможність трансформації активів у високоліквідну й ліквідну форму в контексті задоволення як миттєвих, так і поточних потреб у ліквідних коштах. Оцінка кризових явищ діяльності банківських установ у сфері їх ліквідності є визначальною з позицій подальшого ідентифікування проблем ліквідності та прибутковості. Це дозволяє констатувати, що ліквідність є первинною по відношенню до платоспроможності та дохідності банківських установ.

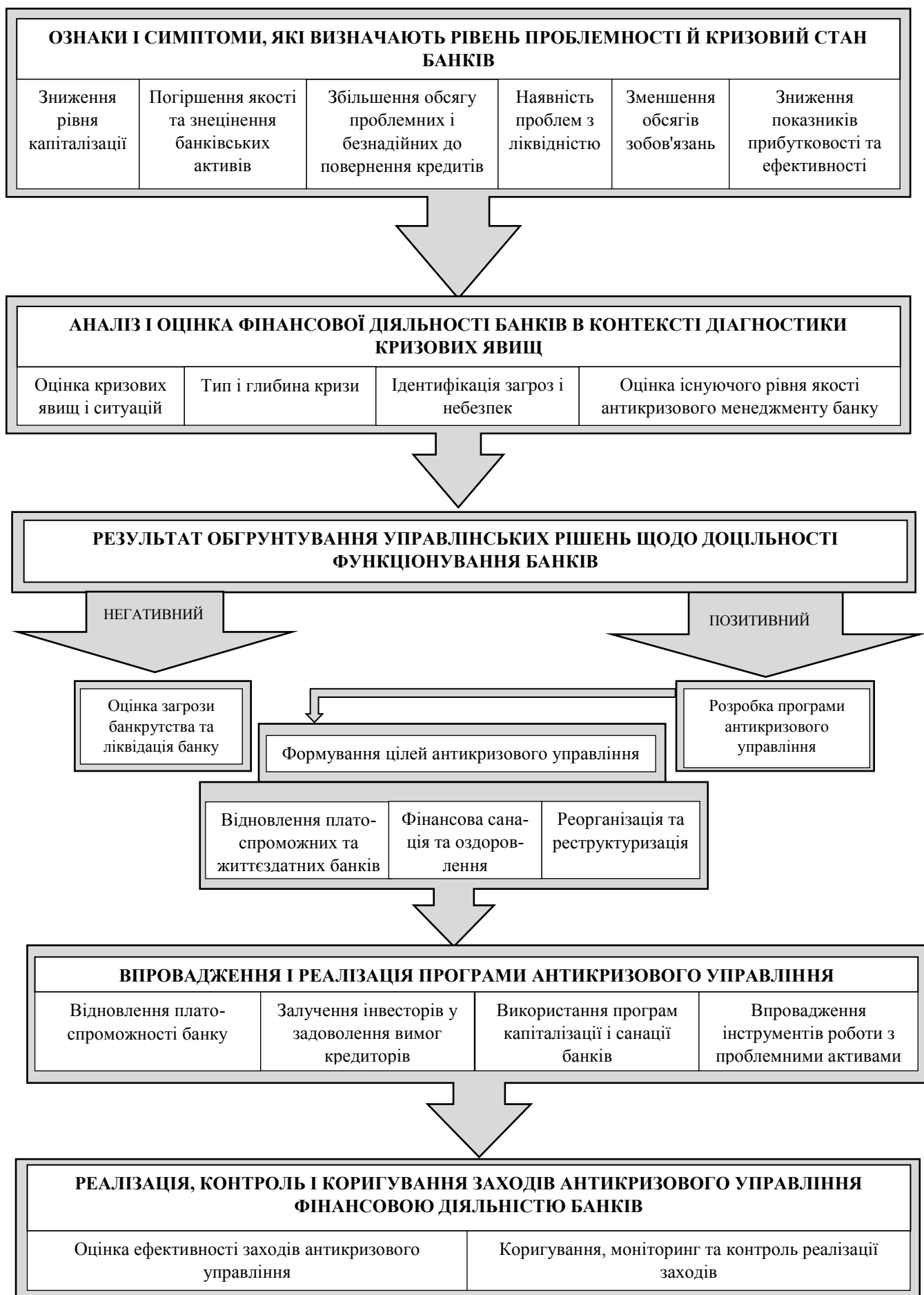

Рис. 1. Системний підхід до антикризового управління фінансовою діяльністю банків

Показники депозитної бази банків охоплюють низку коефіцієнтів: співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських), залучених ресурсів до сукупних зобов'язань, зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань, депозитів фізичних осіб до зобов'язань, депозитів юридичних осіб до зобов'язань, строкових депозитів до сукупних зобов'язань банку, строкових та депозитів до запитання, міжбанківських кредитів до зобов'язань, міжбанківських кредитів отриманих та наданих. Дані показники є важливими для оцінювання кризових явищ в аспекті забезпечення стабільності ресурсної бази банків та прогнозування відтоку депозитів і можливого зняття коштів клієнтів в умовах загострення кризових явищ на макро- й мікрорівнях [3].

Показники прибутковості та ефективності банківської діяльності охоплюють такі коефіцієнти, як: прибутковість активів, прибутковість капіталу, співвідношення процентної маржі до валового доходу, непроцентних витрат до валового доходу, вартості ресурсів, ефективності використання платних пасивів, ефективності використання сукупних зобов'язань, дієздатності банків, чиста процентна маржа, чистий спред. Ці узагальнюючі показники дозволяють констатувати рівень прибутковості чи збитковості банківської діяльності в абсолютному та відносному вимірах і миттєво реагувати на кризові явища, зумовлені неефективною діяльністю в операційній, інвестиційній та фінансовій сферах діяльності.

На підставі отриманих розрахункових значень коефіцієнтів здійснюється порівняння їх значень із оптимальними та розрахунковими і визначається тип та глибина кризи, яка, на нашу думку, може бути: 1) потенційною в умовах стабільності функціонування банків; 2) прихованою (латентною) у разі наявних деструктивних значень аналітичних коефіцієнтів, що потребує розробки антикризових програм, які базуються на використанні превентивних методів антикризового управління банківською діяльністю; 3) гострою у випадку критичних значень більшості аналітичних коефіцієнтів, що підтверджують проблемність у всіх 5 ключових сферах банківського бізнесу та вимагають розробки програм і застосування реактивних методів антикризового менеджменту; 4) критичною у разі настання ситуації глибокої фінансової неспроможності та нежиттєздатності й критичного значення аналітичних коефіцієнтів.

Третій етап системного підходу до антикризового управління фінансовою діяльністю банків – це обґрунтований результат управлінських рішень щодо доцільності функціонування банків, який повинен передбачати позитивний чи негативний висновок. Якщо він негативний, то приймається рішення щодо введення тимчасових адміністрацій та ліквідації банку за рішенням НБУ чи ФГВФО. У разі позитивного управлінського рішення здійснюється розробка програм антикризового управління, яка передбачає чітке формулювання цілей та заходів із відновлення платоспроможних і життєздатних банків, їх

фінансової санації та оздоровлення чи їх реорганізації й реструктуризації шляхом купівлі-продажу, злиття, поділу, виділення, приєднання, перетворення.

В подальшому пропонуємо впровадження і реалізацію програм антикризового управління, які повинні забезпечувати відновлення платоспроможності банку, залучення інвесторів у задоволення вимог кредиторів, впровадження програм капіталізації й санації та використання інструментарію роботи з проблемними активами.

Завершальним моментом у формуванні системного підходу до антикризового управління фінансовою діяльністю банків визначено реалізацію, контроль і коригування заходів антикризового управління, які базуються на оцінці ефективності антикризового управління й здійсненні моніторингу та контролю за реалізацією сформованих заходів.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, запропонований авторський підхід до формування системи антикризового управління фінансовою діяльністю банків дозволить комплексно діагностувати кризовий стан банків, здійснювати оцінку фінансової діяльності з позицій ідентифікації кризових явищ та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо доцільності збереження банку як юридичної особи чи його ліквідації з позицій найнижчих витрат на здійснення цієї процедури на базі впровадження й реалізації дієвих програм антикризового управління, які базуються на оцінці ефективності та моніторингу й контролю за станом реалізації розроблених програм. Конструктивним напрямом подальших досліджень, які матимуть прикладне значення, вважаємо визначення інтегрального показника фінансової стабільності банків у розрізі державних банків за участю іноземного капіталу, установ I і II груп у контексті ідентифікації глибини кризи з виокремленням потенційних, прихованих, гострих та критичних проявів фінансових негараздів та ознак кризових явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. / О. І. Барановський. – К. : УБС НБУ, 2014. – Т. 2 : Безпека фінансових інститутів. – 716 с.
2. Жовтанецька Я. В. Моделі антикризового управління фінансовою діяльністю банків та особливості їх використання / Я. В. Жовтанецька // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : збірник наукових праць / НАН України, ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України"; [відп. ред. В. С. Кравців]. – Львів, 2016. – Вип. 1(117). – С. 64-69.
3. Інфографіка: динаміка депозитів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bankografo.com/operatsiyi-bankiv/depozyty/> infografika-dinamika-depozitiv-v-ukrayin.
4. Киселев В. Моделирование системы индикаторов банковских кризисов на глобальном и локальном уровне / В. Киселев / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.hse.ru/data/2013/09/26/>

1278849257 /Презентация_Киселев_25.09.2013%20НИС. pdf 1.pdf.

5. Рац О. М. Інтегральна оцінка ефективності антикризового управління банком / О. М. Рац // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 361-367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_4_49.

6. Ребрик Ю. С. Рання діагностика кризи ліквідності як інструмент антикризового управління ліквідністю банку / Ю. С. Ребрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://khibs.edu.ua/2\(9\)2010/R1/11.PDF](http://khibs.edu.ua/2(9)2010/R1/11.PDF).

7. Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів : монографія / [Л. О. Примостка, М. І. Диба, О. О. Чуб та ін. ; за ред. Л. О. Примостки]. – К. : КНЕУ, 2012. – 459 с.

8. Суганяка М. В. Структурно-логічна модель розрахунку інтегрального показника антикризової стійкості системного банку / М. В. Суганяка // Ефективна економіка. – 2012. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1251>.

9. Фатхутдинов Р. А. Стратегичный маркетинг : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – СПб. : Питер, 2007. – 352 с.

10. Babanskiy A. Determinants of bank failures. The case of Russia [Електронний ресурс] / A. Babanskiy // DiVA Portal. – Режим доступу : umu.diva-portal.org/smash/.../FULLTEXT01.pdf.

REFERENCES

1. Baranovs'kyj, O. I. (2014), *Filosofii bezpeky* : u 2 t., UBS NBU, K., T. 2 : Bezpeka finansovykh instytutiv. – 716 s.

2. Zhovtanets'ka, Ya. V. (2016), Modeli antykrizovoho upravlinnia finansovoiu diial'nistiu bankiv ta osoblyvosti ikh vykorystannia, *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vyp. 1(117), s. 64-69.

3. Infografika: dynamika depozytiv v Ukraini, available at: <http://bankografo.com/operatsiyi-bankiv/depozyty/infografika-dynamika-depozitiv-v-ukrayin>.

4. Kiselev V. Modelirovanie sistemy indikatorov bankovskikh krizisov na global'nom i lokal'nom urovne, available at: https://www.hse.ru/data/2013/09/26/1278849257/Prezentacija_Kiselev_25.09.2013%20NIS.pdf.

5. Rats, O. M. (2013), Intehral'na otsinka efektyvnosti antykrizovoho upravlinnia bankom, *Problemy ekonomiky*, № 4, s. 361-367, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2013_4_49.

6. Rebryk, Yu. S. Rannia diahnostyka kryzy likvidnosti iak instrument antykrizovoho upravlinnia likvidnistiu banku, available at: [http://khibs.edu.ua/2\(9\)2010/R1/11.PDF](http://khibs.edu.ua/2(9)2010/R1/11.PDF).

7. Rehuliuvannia diial'nosti bankiv v umovakh hlobal'nykh vyklykiv / L. O. Prymostka, M. I. Dyba, O. O. Chub ta in. (2012), KNEU, 459 s.

8. Suhaniaka, M. V. (2012), Strukturno-lohichna model' rozrakhunku intehral'noho pokaznyka antykrizovoi stijkosti systemnoho banku, *Efektyvna ekonomika*, № 7, available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1251>.

9. Fathutdinov, R. A. (2007), *Strategichnyj marketing*, Piter, SPb., 352 s.

10. Babanskiy A. Determinants of bank failures. The case of Russia // DiVA Portal, available at: umu.diva-portal.org/smash/.../FULLTEXT01.pdf.